

Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği (1980-2013)

An Empirical Study On Middle Income Trap: The Case of Turkey (1980-2013)

İsmail ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, (ismails@comu.edu.tr)

Kadir BAŞER

Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, (kbaser@comu.edu.tr)

Muhammet KARANFİL

Doktora öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (m.karanfil@gmail.com)

ÖZ

Anahtar

Kelimeler: Kişi
Başına Gelir, Orta
Gelir Tuzağı,
Eşitlenme ve
Nedensellik

Orta gelir tuzağı, orta gelirli ülkelerin uzun yıllar yüksek gelir grubuna erişemediğini ifade etmektedir. Bu çalışmada orta gelir tuzağı içinde yer alan Türkiye'nin konumu değerlendirilmiştir. Türkiye'de 1980-2013 dönemi için yıllık veriler kullanılarak orta gelir tuzağı bağlamında kişi başına düşen geliri belirleyen makroekonomik değişkenlerin etkileri analiz edilmiştir. Yapılan zaman serisi analizinde değişkenler arasındaki ilişki Johansen eşitlenme ve Granger nedensellik yöntemleriyle araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ihracat değişkeni ile kişi başına düşen gelir arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu bağlamda üretime dayalı yeni teknolojik ilerlemeler kaydedilerek ihracat oranlarının artırılması gerekmektedir. Aynı zamanda kişi başına düşen gelirden diğer makro ekonomik değişkenlere doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilirken toplam yurt içi tasarrufların GSYH' ya oranı ve enflasyon oranı ile kişi başına düşen gelir arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

ABSTRACT

Keywords: Per
Capita Income,
Middle Income
Trap,
Cointegration and
Causality

The middle income trap expresses that the middle-income countries have not reached the high income group in long term period. In this study, the situation of Turkey which is in the middle income trap has been examined. By using the annual data in the context of the middle income trap, the macroeconomic effects of the variables which determine per capita income have been analysed for the period between 1980 and 2013. By via the time series analysis, the relationship between variables has been investigated by applying the Johnson cointegration and Granger causality methods. According to the findings, it has been found that there is a bidirectional relationship between export and per capita income. In this context, by using the new technological developments it is necessary to increase in the import rates. At the same time, there has been found a unidirectional causality from per capita income to another variables, however, there is no direct between total domestic savings to GDP ratio and per capita income, and also between inflation and per capita income.

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinde 2001 krizinden sonra ve güçlü ekonomiye geçiş programıyla birlikte uygulanmaya başlayan yeni politikalar ile ekonomik büyüme sonucunda kişi başına düşen milli gelirden önemli artışlar yaşanmıştır. 2000 yılında yaklaşık 4 bin dolar olan kişi başına düşen gelir 2013 yılına gelindiğinde 10.9 bin dolara yükselmiştir. Bu bağlamda Türkiye Dünya Bankası sıralamasına göre 820 milyar dolar GSYH ile üst orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır. Satın alma gücü paritesine göre kişi başına milli gelirin 1960 yılından itibaren yaklaşık 43 yıl boyunca alt orta gelir grubunda yer alan Türkiye 2003 yılından bu yana üst orta gelir grubunun içindedir. Bu açıdan bakılırsa Türkiye'nin 55 yıl boyunca yüksek gelir grubuna geçemediği ve orta gelir grubu içinde kaldığı görülmektedir.

Orta gelir tuzağı olarak belirtilen bu durum kişi başına düşen gelire göre belirlenmektedir. Orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra belirli bir dönem büyümenin devamlılığının sağlanamaması ve bunun sonucunda bir üst gelir grubuna geçişin

ŞAHİN-BAŞER-KARANFİL

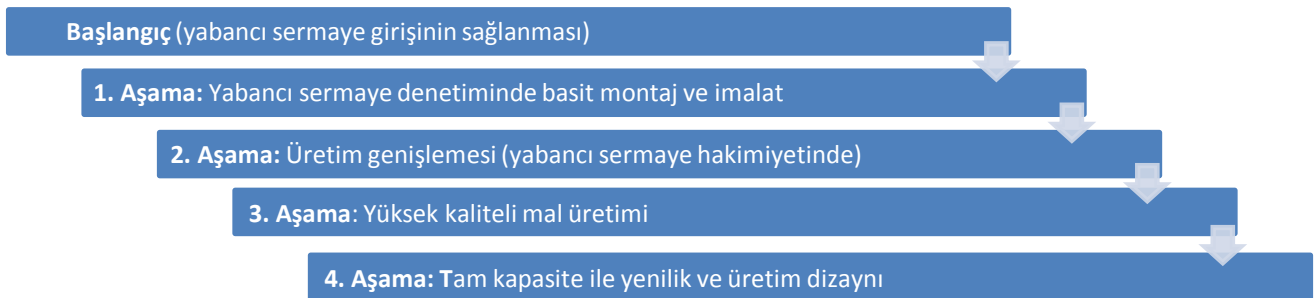
mümkün olmamasıyla ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. Uzun yıllar boyunca düşük gelir grubundan çıkamayan Türkiye’de, 2023 yılı hedefleri doğrultusunda kişi başına gelirin 25 bin dolara çıkarılması hedefi bulunmaktadır. Ayrıca orta gelir tuzağının belirlenmesinde kullanılan ABD kişi başına gelirinin %45’ini aşan ekonomilerin orta gelir tuzağından çıkarak yüksek gelir grubuna girdiği öngörülmektedir. Diğer ülkelere kıyasla Tayvan, Güney Kore, Hong Kong ve Japonya kısa sürede 25 bin dolar seviyesini yakalamıştır. Fakat Türkiye açısından bakıldığında 1980-2013 döneminde sürekli açık veren bütçe ve cari işlemler dengesi, enflasyon oranlarının düşmesine rağmen para arzının giderek artması, emek verimliliği artışında yaşanan düşüşler ve 2008 krizinden sonra yavaşlayan büyüme oranları, Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi yeterli düzeyde besleyememesi, toplam iş gücüne katılım oranındaki yavaşlama, kalkınma için yurt içi tasarrufların yetersiz kalması dolayısıyla dış ticaret ve cari işlemler dengesinin olumsuz etkilenmesi, ithalata bağımlılığın artması, imalat sanayinin millî gelire oranının düşük seyretmesi ve ekonomik ortamın geliştirilememesi gibi bir çok faktör kişi başına düşen gelirin kısa sürede 25 bin dolar bandına çekilmesinin zor olduğunu göstermektedir.

Orta gelir tuzağı tamamen kişi başına düşen gelire göre belirlendiği için kişi başına düşen gelir artışları doğrudan dikkate alınması gerekmektedir. Orta gelir tuzağı literatürde yeni bir olgu olduğu için özellikle Türkiye ekonomisi üzerine yapılan ekonometrik çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı ilk olarak seçilmiş bazı ülkelerle karşılaştırmalı analiz sonucunda Türkiye’nin orta gelir tuzağı içindeki konumunu değerlendirmektir. Çalışmanın diğer bir amacı ise kişi başına geliri etkileyen değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Uygulama kısmında yıllık verilerle çalışıldığı için analize dahil edebileceğimiz Ar-Ge harcamaları gibi bazı verilerin geriye dönük yeterli olmaması sonucu gelir seviyesi bakımından kişi başına düşen geliri etkileyen diğer makroekonomik değişkenlerden yararlanılmıştır. Dolayısıyla orta gelir tuzağına yönelik 1980-2013 dönemi için kişi başına düşen geliri etkileyen makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki zaman serisi analizi ile incelenmiştir.

2. ORTA GELİR TUZAĞI VE TÜRKİYE

Dünya Bankası’nın yaptığı sıralamaya göre ekonomiler kişi başına düşen gelir dikkate alınarak üç gruba ayrılmaktadır. 2014 yılı için yapılan sıralamada kişi başına düşen geliri 1.045 \$’ dan az olan ülkeler düşük gelirli ülkeler, 1.045 \$ - 4.125 \$ aralığında olanlar düşük orta gelirli 4.125 \$ - 12.745 \$ arasında olan ülkeler de üst orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır. 12.745 \$ üzeri olan ülkeler ise yüksek gelirli ülke grubuna girmektedir (World Bank, 2015) . Bu bağlamda orta gelir tuzağı, bir ekonominin orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra kişi başına düşen gelirin belli bir aşamada yavaşlaması sonucu uzun yıllar bu seviyede kalarak yüksek gelirli ülkeler grubuna geçemediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine geçerken ülkeler dışarıdan transfer ettikleri basit teknoloji ve ucuz emek maliyeti ile emek ve sermayenin verimliliği düşük tarım sektörüne dayalı üretimde diğer ülkeler ile rekabet edebilirler. Fakat orta gelir seviyesine ulaşan ülkelerin artan gelir düzeyi ile birlikte tarım sektöründeki düşük emek maliyeti avantajı giderek kaybolmaktadır. Bunun sonucunda yeniliğe dayalı üretimini arttıramayan bu ülkeler orta gelir tuzağına girmektedir (Öz, 2012: 1-2). Başka bir ifadeyle orta gelir düzeyine ulaşan ekonomilerin teknolojiye bağlı olarak uluslararası rekabet gücünü arttırıp üretim artışı sağlayamaması ve dolayısıyla sürdürülebilir bir büyümenin devamının getirilememesi sonucu orta gelir düzeyinden yüksek gelirli ülkeler grubuna geçilememektedir.

Ohno (2009)’ya göre ise orta gelir tuzağı dört adımda değerlendirilmektedir. Burada ilk adım olarak giysi, ayakkabı ve gıda gibi hafif ihrac ürünlerin işlenmesi yada montajının gerçekleştirilmesidir. Bu aşamada tasarım, teknoloji, üretim ve pazarlama yabancı sermaye tarafından yönlendirileceği için temel girdiler (mallar) dışarıdan ithal edilmektedir. Söz konu ülke ise üretime bu aşamada sadece nitelsiz işgücü ve toprak ile katkı sağlamaktadır. İkinci aşamada bir önceki aşamaya bağlı olarak ülkenin geliri ve iş imkânları artmaya başladığı için kısaca yabancı sermaye girişindeki artışa bağlı olarak üretim genişlemesi yaşanmaktadır. Fakat yabancı sermaye hâkimiyetinde olan piyasada yerel ücret ve gelirler arttırmayacaktır. Üçüncü aşamada ise bilgi birikimi ve becerilerin beşeri sermaye ile içselleştirilmesi gerekli görülmektedir. Kısaca bu aşamada üretimin giderek tüm alanda yabancı sermaye bağımlılığının azaltılarak yerel firmalar tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu sayede ülke daha rekabetçi ve yüksek kalitede ürün ihrac eden bir konuma gelecektir. Son aşama olan dördüncü adımda ise ülke yeni ürünler üretme yeteneği kazanarak küresel piyasada Japonya, ABD ve bazı Avrupa Birliği ülkeleri gibi öncü konuma gelecektir. Bu açıdan Şekil 1’ de verilen aşamalara göre orta gelirli ülkelerin üçüncü aşamaya geçememesi orta gelir tuzağına kaldığını göstermektedir (Ohno, 2009: 5-7).

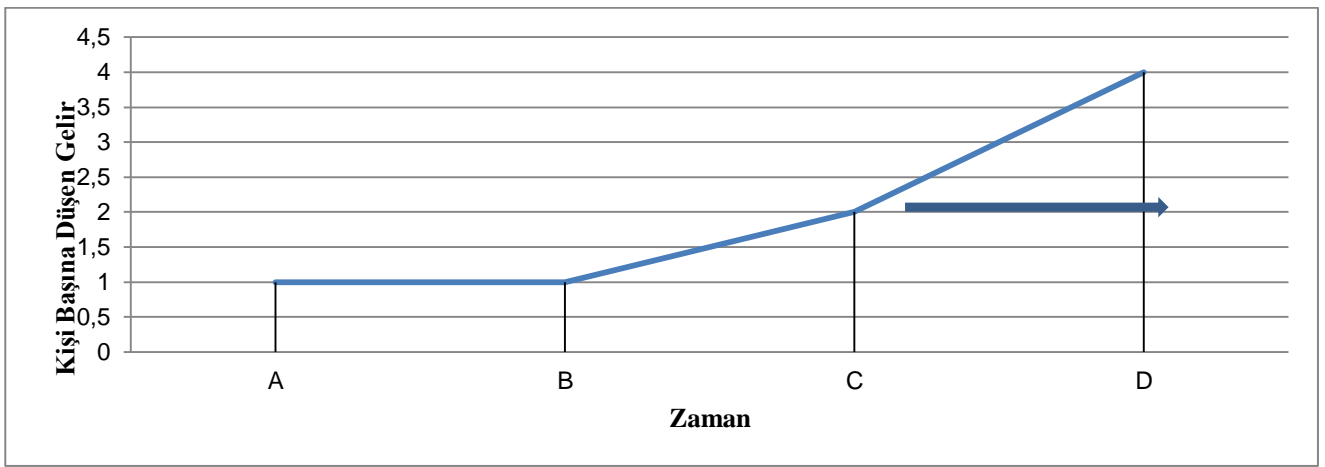

Şekil 1: Kalkınma Evreleri ve Orta Gelir Tuzağı

Kaynak: Ohno, K. (2009). “The Middle-income Trap, Implications for Industrialization Strategies in East Asia and Africa”, GRIPS Development Forum.

Tho (2013) ise ekonominin gelişim süreci içerisinde orta gelir tuzağını Şekil 2’de belirtildiği gibi ifade etmektedir. Burada verilen C noktasındaki gelir, orta gelir tuzağı seviyesini göstermektedir. Yoksulluk düzeyini simgeleyen B noktasındaki gelirden orta gelir grubuna (C noktasına) ulaşmak için tarım sektöründen endüstriyel ekonomiye geçişte sürdürülebilir bir büyüme süreci gereklidir. Bu süreç içerisinde imalat ve hizmet sektörlerinin toplam çıktı ve istihdam içerisindeki paylarında artışlar yaşanmaktadır. Fakat orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçişte ise yaşanan bu değişimler yeterli olmamaktadır. Orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerde reel ücretlerin yükselmesi ile birlikte iş gücünde yaşanan artış tuzağın nedenlerinden biri görülmektedir. Kısaca C noktasındaki kişi başına gelire ulaşıldıktan sonra, D noktasındaki gelire istenilen süre içerisinde ulaşamayan ülkeler ekonomilerinde gerekli dönüşümü gerçekleştiremeyerek orta gelir tuzağı (C-E arasında) içerisinde düşmektedirler. Ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmaması için söz konusu ülkelerde büyümenin yeterli seviyede olması gerekli ve iş gücündeki verimlilik artan ücretlerdeki orana paralel olmalıdır. Bu bağlamda devletler daha fazla çaba ile yüksek seviyede ve daha kaliteli eğitim ile nitelikli iş gücü arz etmelidir (Tho, 2013: 108-111).

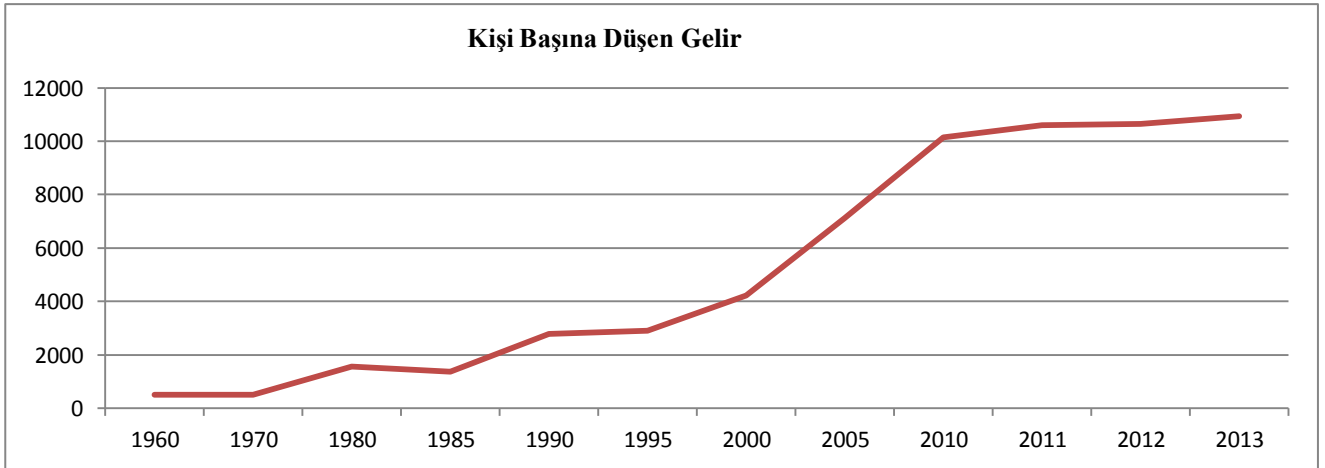
Başka bir nedenin ise B-C arasındaki kişi başına düşen gelirden yaşanan artış sürecinde iş gücü bol, sermayenin ise sınırlı olduğu görülmektedir. Teknolojinin gelişmediği bu süreçte önce alt yapı ve sanayi alanlarına yönelik giderek genişleyen yatırımlara ihtiyaç duyulmakta daha sonra sermaye verimli kullanılarak teknolojik ilerleme gerekmektedir. Kısaca faktör verimliliğinin sağlanması gerekir. Ayrıca orta gelir seviyesine ulaşan ülkelerin emek yoğun endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybetmeye başlaması da orta gelir tuzağının diğer bir nedeni olarak görülmektedir (Tho, 2013: 108-111).

Şekil 2: Tho (2013)’e Göre Ekonominin Gelişim Süreci

Kaynak: Tho, T. W. (2013). ‘‘The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations’’, VNU Journal of Economics and Business 29(2), 107-128.

Şekil 2’de yer alan Tho (2013)’e göre ekonominin gelişim süreci Türkiye için değerlendirildiğinde Şekil 3’de yer alan grafiğe göre orta gelir düzeyine ulaşıldıktan sonra bir üst aşama olan yüksek gelir grubuna geçilemediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye’de kişi başına gelir artışı Tho’nun verdiği C noktasındaki gelir seviyesinden D noktasındaki gelir seviyesine ulaşamadığı için daha düşük seviyede olan ok yönünde hareket etmektedir. Kısaca Şekil 3’de açık olarak görüldüğü gibi Türkiye yoksulluk seviyesinden (tuzağından) kurtulmuş fakat orta gelir tuzağını aşamamıştır.

Şekil 3: Türkiye’de 1960-2013 Dönemi Kişi Başına Düşen Gelirin Dağılımı (Bin \$)

Kaynak: World Bank, (2014). ‘‘World Development Indicators’’.

ŞAHİN-BAŞER-KARANFİL

Tablo 1’de yer alan ülkelere bakıldığında ise ilk olarak kişi başına düşen gelir açısından orta gelir tuzağına yakalanmamış ülkelerin Türkiye’ye oranla çok erken dönemde orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçtiği görülmektedir. Aynı şekilde alt orta gelir grubunda Singapur 8, Japonya 8, Güney Kore ise 10 yıl kalmıştır. Türkiye ile birlikte henüz orta gelir grubundan çıkamayan Çin’de analize dahil edilen diğer bir ülkedir. Çin’in de alt orta gelir grubunda 9 yıl kalmasına rağmen bu dönemi Türkiye, Dünya Bankası sıralamasına göre 43 yılda tamamlayabilmiştir (World Bank, 2015). Bu bağlamda Türkiye’nin 2013 yılı verisiyle 10.9 bin dolarlık kişi başı gelirin erken dönemde yüksek gelir grubuna geçen ülkelere göre çok düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin yüksek gelir grubundaki ve orta gelir grubundaki rakiplerinden büyüme hızını daha fazla artırması gerekmektedir. Ayrıca orta gelir grubundan çıkmak için Tablo 1 ve Tablo 2’den anlaşıldığı üzere yeterince geç kalındığı görülmektedir.

Tablo 1: Seçilmiş Ülkeler İçin Orta Gelir Tuzağında Kalma Süreleri

Ülkeler	Kişi başı gelir 2013 (\$)	Üst Orta gelir grubuna geçiş	Yüksek gelir grubuna geçiş	Alt orta gelir grubunda geçen yıl	Üst orta gelir grubunda geçen yıl
Lüksemburg	111.16	1970	1978	-	8
Norveç	100.81	1972	1979	-	7
Katar	93.35	1973	1974	-	1
Danimarka	58.89	1972	1986	-	14
Singapur	55.18	1979	1990	8	11
ABD	53.14	1967	1980	-	13
İngiltere	39.33	1975	1987	-	12
Japonya	38.49	1974	1986	8	12
Güney Kore	25.97	1988	2002	10	14
Estonya	18.47	1998	2006	-	8
Litvanya	15.53	2002	2011	-	9
Türkiye	10.94	2003	-	43	12+
Çin	6.80	2010	-	9	5+

Kaynak: World Bank, (2014). ‘‘World Development Indicators’’.

Tablo 2’de orta gelir tuzağı açısından Türkiye/ABD kişi başına oranı verilmiştir. Orta gelir tuzağı bağlamında ABD’nin kişi başı gelirin % 20’sinde kalmak diğer bir ölçüt olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında ise son dönemde hem ABD’deki ekonomik yavaşlama hem de TL’nin değerlenmesi gibi nedenlerle Türkiye kişi başı GSYH’nın ABD’nin %20 dolayında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak çok uzun bir süre bu oranın altında kalındığı ortadadır.

Tablo 2: Türkiye’nin ABD GSYH’sına Göre Orta Gelir Tuzağı

Yıllar	Türkiye KBGSYH (\$)	ABD KBGSYH (\$)	TR/ABD*100 (%)
1960	507	2.881	17,59
1970	491	5.247	9,35
1980	1.566	12.597	12,43
1985	1.367	18.269	7,48
1990	2.790	23.954	11,64
1995	2.896	28.781	10,06
2000	4.219	36.467	11,56
2005	7.129	44.313	16,08
2010	10.135	48.357	20,95
2011	10.604	49.854	21,27
2012	10.660	51.755	20,59
2013	10.945	53.142	20,59

Kaynak: World Bank, (2014). ‘‘World Development Indicators’’.

Tablo 2’de yer alan verilere göre Türkiye’nin 1960 yılından sonra ABD’nin kişi başı gelirin %20’si aşmaması ciddi sorun teşkil etmektedir. Dünya Bankası’na göre 1960 yılında ABD kişi başı gelirin %5’i ile %44’ü arasında geliri olan ülkelerin orta gelir grubunda yer aldığı ifade edilmektedir. Bu oranın %45 olması durumunda orta gelir tuzağından çıktığı anlamına gelmektedir (Öz, 2012: 1-2). Ayrıca Eichengreen, Park ve Shin (2013)’ne göre ise bu oranın %58’e ulaşması gerekmektedir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında gerekli yapısal dönüşümlerin yapılmaması halinde önümüzde daha çok uzun yılların olduğu açık olarak görülmektedir.

Tablo 3'e bakıldığında ise tasarruf yetersizliğinden dolayı yurt içi tasarruf oranlarında ve imalat sanayinde düşüşler gerçekleşmiştir. Bu bağlamda artan AR-GE harcamalarının orta gelir tuzağından çıkış bağlamında tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Ayrıca strateji geliştirme ve bilişim-yazılım sektöründe dışarıya bağımlılık ve aynı zamanda yapılan AR-GE harcamalarının İrlanda, Hindistan, Brezilya ve İsrail gibi ülkelerle rekabet gücümüzün çok düşük olması orta gelir tuzağına sıkışıp kalmamızın nedenlerinden olduğu söylenebilir (Köksal, 2014: 45-59).

Tablo 3: Yurt içi Tasarruflar ve İmalat Sanayi Oranları (% GSMH)

Değişkenler	1996-2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Yurt içi Tasarruflar/GSMH	18.2	17.3	13.8	14	14.9	15	14
İmalat Sanayi/GSMH	21.3	18.2	17	17.8	18.5	17.7	17.6
Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-19.5	-53.1	-24.8	-56.4	-89.1	-65.6	-79.9

Kaynak: World Bank, (2014). "World Development Indicators".

Orta gelir tuzağından çıkabilmek için teknolojik gelişmeyle birlikte ihracat odaklı büyüme politikasında öncelikli hedef üretimin karşılaştırmalı üstünlüğün sağlandığı alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir büyüme ile birlikte güçlü iç talep artışı sayesinde dış yatırım desteklenmelidir. Sermaye ve emek verimliliği de dikkate alınarak verimlilik artışı sağlanmalıdır (Karahana vd., 2012: 95-103). Bütçe dengesinin açık vermesinde ise toplam ulusal tasarruflar azalacak ve vergi gelirlerinin de sabit olduğu varsayıldığında kamu harcamalarında meydana gelen geçici bir artış sonucunda bütçe açıklarından dolayı cari işlemler dengesi açıkları da artacaktır. Eğer tasarruf açığı doğrudan yabancı tasarruflarla dengelenirse dış borç da artacağı için bütçe açıklarından dolayı dış ticaret dengesi olumsuz etkilenecektir (Baharumshah ve Evan, 2006: 6). Kısaca yetersiz yatırımlar ve artan bütçe açıklarıyla sonucunda milli gelir istenilen düzeye getirilememektedir. Ayrıca artan para arzına göre özellikle 2002 den sonra düşen enflasyon oranlarına paralel olarak kişi başına gelirden yaşanan artış orta gelir grubundan çıkılacak düzeyde gerçekleşmemiştir. Bu bağlamda üretim kaynakları sınırlı veya yetersiz olan ülkelerin orta gelir tuzağından çıkmak için teknolojik atılım yaparak yeni buluşlar yapmaları gereklidir. Tablo 3'de görüldüğü gibi belirtilen dönem için Türkiye ekonomisinde tasarruf oranlarında bir artış yaşanmamıştır. Dış ticaret dengesine bakıldığında ise dış ticaret açıkları giderek artmıştır.

LİTERATÜR ÖZETİ

Bingwen (2011) Çin ekonomisi üzerine 1978-2010 dönemi için yaptığı çalışmada Çin'de ekonomik gelişme sürecini düşük, orta, üst-orta ve yüksek gelir grupları içerisinde değerlendirerek uluslar arası karşılaştırmalarda bulunmuştur. Düşük gelir grubundan ayrılıp orta gelir grubuna çıkış, piyasa ekonomisinden, faktör odaklı ekonomiye ve daha sonra verimlilik odaklı ekonomiye geçiş olarak tanımlamaktadır. Yüksek gelir grubuna geçmek içinde kalkınma modelinde bir dönüşümün olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Fleming ve Soborg (2012) Malezya'nın eğitim sektörü ve orta gelir tuzağı üzerine yaptığı çalışmada eğitim sistemindeki sorunlar buna bağlı olarak mezun olan bireylerin ülke içinde kendi becerilerini kullanamaması yeni mezunların beyin göçüne neden olmakta ve ayrıca orta gelir tuzağından çıkışta engel oluşturduğu vurgulanmaktadır. Malezya'nın bu temel soruna karşı yüksek öğretimin özelleştirilmesini hızlandırdığı ve mezun sayısını da son dönemde yüksek oranda artırdığı belirtilmektedir.

Carnovale (2012) orta gelir tuzağının nedenleri üzerinde durduğu tez çalışmada sosyal sermayenin orta gelir seviyesinden geçişte büyük rol oynadığını belirtmektedir. Etnik farklılık ve gelir eşitsizliği sosyal sermayede eksikliğe yol açmakta ve dolayısıyla etnik ve dini parçalanma ve gelir dağılımı orta gelir statüsünü geçişte etkili olmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir büyüme için hükümetlerce uygulanan politikaların etkinliği vurgulanmıştır.

Felipe ve diğerlerinin (2012) yaptığı çalışmada ise orta gelir tuzağının satın alma gücü paritesine göre gelir grupları sınıflandırılmış ve eşikler arasındaki geçişler değerlendirilmiştir. Ayrıca Güney Kore, Malezya ve Filipinler karşılaştırmalı üstünlükte ürün ihracatlarına göre karşılaştırılmış. Sonuç itibarı ile Güney Kore birçok ürün çeşidinde karşılaştırmalı üstünlük sağlarken Malezya ve Filipinler sadece elektronikte karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır.

Robertson ve Ye (2013) orta gelir tuzağının varlığı üzerine yaptığı çalışma Türkiye'nin de içinde bulunduğu 46 orta gelirli ülkeyi kapsamaktadır. Yapılan zaman serisi analizinde orta gelir tuzağı olarak elde ettikleri istatistiksel tanımlamaya 19 ülkenin tutarlı bir şekilde uyduğu görülmüştür.

Eichengreen, Park ve Shin (2013) yapmış oldukları çalışmada Penn World Tables'dan seçilmiş 45 ülkenin kişi başına gelirleri Probit Modeli ve Chow Testi ile analizi yapılmıştır. Bulunan sonuçta orta gelirli ülkelerin çoğunda büyümenin yavaşlayacağı ve satın alma gücü paritesine göre gelirlerinin azalacağını belirtmişlerdir.

Aiyar ve diğerlerinin (2013) yaptığı çalışmada ise büyümedeki yavaşlama ve orta gelir tuzağı üzerinde durulmuş, Bayes Ortalama Yaklaşımı kullanılmış ve Asya ekonomileri üzerinde yoğunlaşarak özel sektörün kapasitesinin büyümesi ve yeniliklerin yakalayabilmesi gibi politika önerileri oluşturulmuştur.

Tho (2013) Güneydoğu Asya Uluslar Birliği üyelerinden Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland ülkelerinin orta gelir tuzağından kurtulup yüksek gelirli ülkeler grubuna katılması için gerekli önlemlerin neler olduğunu konu almıştır.

ŞAHİN-BAŞER-KARANFİL

Çalışmada orta gelir tuzağından çıkış için üç faktör üzerinde durulmuş. Bunlar Ar-Ge harcamaları ve yüksek kaliteli insan kaynakları, karşılaştırmalı üstünlük de bir gelişme ve kurumların yüksek verimlilikte çalışması olarak ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ülkeleri ile yüksek gelir grubunda yer alan Güney Kore'ye göre bu üç faktör üzerinden karşılaştırmalı analiz yapılmıştır.

Islam (2013) yaptığı çalışmasında Çin ekonomisinin orta gelir tuzağından çıkışı için iki zıt görüşü değerlendirmektedir. Bunlardan birincisi Çin'in orta gelir grubuna girdikten sonra orta gelir tuzağına yakalanmaması için ekonomik kalkınma stratejisini değiştirmeye ihtiyaç duyulduğu, diğeri ise strateji değişikliğinin gerekli olmadığı buna karşın düşük gelir grubundan çıkış için gerekli olan karşılaştırmalı üstünlük stratejisi orta gelir tuzağından çıkış içinde devam ettirilmelidir.

Flaen ve diğerlerinin (2013) Malezya'nın orta gelir tuzağı üzerine yaptığı çalışmada verimlilik artışı üzerinde durulmuştur. Geniş bir yapısal değişimin gerekliliği vurgulanarak mal ve hizmet sektöründe yüksek verimlilik üretimine geçilmelidir. Sonuç olarak Malezya'nın hizmetler sektörünün büyümesi için daha fazla fırsatın olduğu vurgulanmakta ve gelecekte büyüme kaynağı olarak hizmetler sektöründeki gelişmelerin orta gelir tuzağından çıkış yolu olacağı belirtilmektedir.

Zhang ve diğerleri (2013) Çin'in orta gelir grubundan ayrılıp yüksek gelir grubuna geçişinde insan sermayesine dayalı eşitsizlik yönetimi üzerinde durmuştur. Yapılan çalışmaya göre ulusların insan sermayesine yaptıkları eksik veya yetersiz yatırımlar gelecekteki eşitsizliklerle alakalı olacaktır.

Wu (2014) ekonomik büyümede verimliliğin rolünü araştırmaktadır. Ayrıca diğer ülkelerdeki ekonomik büyüme seviyesine ulaşılması, Çin'in bölgesel ekonomileri ve değişimin rolü deneysel olarak açıklanmaktadır. Sonuç olarak yüksek gelirli ülkelerde sürdürülebilir ekonomik büyümede verimliliğin büyük bir rol oynadığı belirtilmektedir.

Kanchoochat ve Intarakumnerd (2014) yaptıkları çalışmada orta gelir tuzağını iki açıdan incelemişlerdir. İlk olarak orta gelir tuzağı politika farklılıkları ve teorik açıdan ele alınmış daha sonra ekonomik kalkınma için genel çıkarımlarda bulunulmuştur.

Koçak ve Bulut (2014) ise yaptıkları analizde orta gelir tuzağının tespitini araştırmışlardır. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağında olup olmadığını test etmişlerdir. Ulaşılan sonuçta ilgili serilerin seviyede durağan olmaması nedeniyle Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağında olmadığı belirtilmiştir.

Yılmaz (2014) Türkiye ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada orta gelir tuzağı ve beşeri sermaye üzerinde araştırma yapmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye ekonomisinin tarımdan çıkış sürecinde iş gücünün verimli değerlendirilemediği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda verimlilik artışının ve kişi başına düşen gelirdeki artışın orta gelir tuzağından çıkış için yeterli olmadığı ifade edilmektedir.

Bozkurt ve diğerleri (2014) ise Türkiye'nin orta gelir tuzağında olup olmadığını araştırdıkları çalışmada, Türkiye'nin yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı, yüksek eğitimde okullaşma ve yurtiçi tasarruf oranlarının kişi başına düşen gelir üzerinde pozitif-anlamli etkilere sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Özetle Türkiye'nin orta gelir tuzağında olduğu ve kurtulması için sanayileşmenin hızlandırılması ve eğitim sisteminin de teknolojik yeniliklerle birlikte yeniden şekillendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

3. MODEL, VERİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Türkiye ekonomisinde orta gelir tuzağı bağlamında kişi başına düşen geliri etkileyen makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma aşağıdaki modele göre tanımlanmıştır. Modelde yer alan enflasyon ve para arzı değişkenleri kontrol değişkeni olarak alınmıştır.

$$Y = \beta_0 + \beta_1 INF + \beta_2 M2 + \beta_3 BD + \beta_4 S + \beta_5 I + \beta_6 EX + u_t$$

Modelde yer alan bağımlı değişken Y, ABD doları cinsinden kişi başı geliri, bağımsız değişkenlerden INF enflasyon oranı olarak tufeyi, M2 para arzının logaritmasını, BD bütçe dengesinin GSYH'ya oranını, S toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranını, I sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ya oranını ve EX ise ihracat oranının logaritmasını ifade etmektedir.

Oluşturulan ekonometrik modelde kişi başına düşen gelirin diğer makro ekonomik değişkenler ile arasındaki ilişki analiz edilecektir. Regresyon analizinde kişi başına düşen gelir bağımlı değişken, diğerleri ise bağımsız değişken olarak yer almaktadır.

Türkiye ekonomisi için orta gelir tuzağı çalışmasında 1980-2013 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Analizde zaman serileri olarak kişi başına düşen gelir, enflasyon, para arzı, bütçe açıklarının GSYH'ya oranı, toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı, sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ya oranı ve ihracat değişkenleri ele alınmıştır. Analizde kullanılan veriler T.C Kalkınma Bakanlığı, T.C Merkez Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu ve Dünya Bankası veri tabanlarından elde edilmiştir.

4.1. Birim Kök Testi

Birim kök testinin uygulanacağı model yapısı kesmeli ve trendsiz modele göre belirlenmiştir. Modelde yer alan değişkenler Tablo 5'de görüldüğü gibi ADF birim kök testi sonuçlarına göre birinci farklarında durağan olduğu görülmektedir. Serilerin düzey değerlerinde durağan olmadığı için sıfır hipotezi red edilemeyip birim kök içermektedir. Birinci farkları alındığında

ise durağan olduğu görülmüştür. Özetle ADF testine göre serilerin birinci fark işlemi sonucunda durağanlaştığı ve dolayısıyla birinci dereceden entegre I(1) olduğu bulunmuştur.

Tablo 5: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	Kritik Değer
ΔY	-5.954511	-3.653730*
ΔINF	-8.880389	-3.653730*
$\Delta LM2$	-2.659488	-2.617434***
ΔBD	-5.275127	-3.653730*
ΔS	-5.958502	-3.653730*
ΔI	-5.899433	-3.653730*
ΔLEX	-5.597756	-3.653730*

Gecikme değerleri Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)'ne göre seçilmiştir.

Δ işareti birinci farkı ifade etmektedir.

*, **, *** işaretleri sırasıyla % 1 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre birinci dereceden entegre bulunan değişkenler arasında eştümleşme analizi yapılmıştır. Dolayısıyla eştümleşme analizi ile durağan dışı ve aynı dereceden tümleşik zaman serileri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı incelenmektedir (Kennedy, 2006: 367-372; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 483-485).

4.2. Johansen Eştümleşme Yaklaşımı

Johansen eştümleşme analizinde modelde yer alan değişkenler (1) nolu denklemde olduğu gibi gösterilmektedir.

$$Y_t = X_1 Y_{t-1} + X_2 Y_{t-2} + \dots + X_k Y_{t-k} + \epsilon_t \tag{1}$$

Fark alma işlemi sonucunda vektör hata düzeltme modeli;

$$\Delta Y_t = \Gamma \Delta Y_{t-1} + \Gamma_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + \Gamma_{k-1} \Delta Y_{t-k+1} + \Pi Y_{t-1} + \epsilon_t \tag{2}$$

$$i = 1, 2, 3, \dots, k-1 \quad \text{için}$$

$$\Gamma_i = - (I - X_1 - X_2 - \dots - X_i) \quad \text{ve} \quad \Pi = - (I - X_1 - X_2 - \dots - X_i)$$

olarak verilmektedir. Denklemde yer alan Π parametresi uzun dönem ilişkiyi gösteren katsayıdır. Kısaca Π parametresine göre;

Rank (Π) = 0 → Eştümleşme yok,

Rank (Π) = 1 → Bir eştümleşme var,

Rank (Π) > 1 → Birden fazla eştümleşme olduğu ifade edilir.

Buradan hareketle Johansen eştümleşme testinde değişkenler arasında eştümleşme olup olmadığına (3) nolu denklemde yer alan λ_{iz} ve maksimum özdeğer (λ_{max}) istatistikleri ile karar verilir.

$$\lambda_{iz}(r) = - T \sum_{i=r+1}^m \ln(1-\lambda_i) \quad \text{ve} \quad \lambda_{max}(r,r+1) = - T \ln(1-\lambda_{r+1}) \tag{3}$$

Hesaplanan istatistik değerlerinde, T gözlem sayısını, r Π parametresinin rankını, m modeldeki değişken sayısını, $\lambda_i \Pi$ parametresinin tahmin edilen karakteristik köklerini ve λ_{r+1} öz değer istatistiğinin tahmini değerlerini göstermektedir. İz (λ_{iz}) ve maksimum özdeğer (λ_{max}) istatistiklerine göre hipotezler ise aşağıdaki gibidir (Enders, 1995: 385-392; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 504-520);

(λ_{iz}) istatistiği için;

(λ_{max}) istatistiği için;

$$H_0 : r = 0, H_1 : r \geq 1,$$

$$H_0 : r = 0, H_1 : r = 1,$$

ŞAHİN-BAŞER-KARANFİL

$$H_0 : r \leq 1, \quad H_1 : r \geq 2,$$

$$H_0 : r \leq 1, \quad H_1 : r = 2,$$

.....

.....

$$H_0 : r \leq m-1, \quad H_1 : r \geq m,$$

$$H_0 : r \leq m-1, \quad H_1 : r = m,$$

Tablo 6: VAR Modeli İçin Uygun Gecikmenin Belirlenmesi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	-	10795.55	29.15187	29.47568	29.25742
1	299.2875*	0.618221	19.30066	21.89109*	20.14508
2	54.38751	0.831743	19.06273	23.91979	20.64601
3	64.76260	0.094328*	15.02818*	22.15186	17.35032*

*simgesi model için uygun gecikmeleri göstermektedir. LR : Ardışık Değiştirilmiş Test İstatistiği, FPE : Son Tahmin Hata Kriteri AIC : Akaike Bilgi Kriteri, SIC : Schwarz Bilgi Kriteri, HQ : Hannan-Quinn Bilgi Kriteri.

Johansen eştümleme analizi için VAR modeli tahmin edilmeden önce gecikme uzunlukları Tablo 6'da gösterilmektedir. Modeldeki gecikme uzunluğu Tablo 6'da yer alan seçim kriterlerine göre değerlendirilerek uygun gecikmenin üçüncü gecikme olduğu belirlenmiştir. Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra ise VAR modeli sonucu Johansen eştümleme testi uygulanmıştır.

Tablo 7: Johansen Eştümleme Test Sonuçları

Maksimum Öz Değer Testi				İz Testi			
H ₀	H ₁	Test İstatistiği	% 5 Kritik Değer	H ₀	H ₁	Test İstatistiği	% 5 Kritik Değer
r = 0	r = 0	108.81	50.59	r = 0	r ≥ 0	345.80	150.55
r ≤ 1	r = 1	79.86	44.49	r ≤ 1	r ≥ 1	236.99	117.70
r ≤ 2	r = 2	62.35	38.33	r ≤ 2	r ≥ 2	157.13	88.80
r ≤ 3	r = 3	39.18	32.11	r ≤ 3	r ≥ 3	94.77	63.87

Tablo 7' deki Johansen eştümleme test sonuçlarına bakıldığında hem maksimum öz değer (λ_{\max}) hemde iz (λ_{iz}) test istatistiklerine göre H₀ hipotezi red edilerek, H₁ hipotezi kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle H₀ hipotezinin red edilmesi sonucu değişkenler arasında herhangi bir eştümleme vektörünün olmadığı ön savı yerine değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını belirten alternatif hipotez kabul edilmiştir. Kısaca elde edilen sonuçlara göre orta gelir tuzağı bağlamında modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Ayrıca Tablo 7'de Johansen eştümleme test sonuçlarına göre değişkenler arasında birden çok eştümleşmenin var olduğu görülmektedir.

4.3. Granger Nedensellik Analizi

Granger nedensellik analizinde modeldeki değişkenler arasında nedenselliğin yönü belirlenmektedir (Granger, 1969: 424; Gujarati, 2011: 620-621). Değişkenler arasında eştümleme ilişkisi bulunduktan sonra istatistiksel açıdan var olan ilişkinin yönünü belirlemek için Granger nedensellik analizi yapılmıştır.

Granger nedensellik analizinde kurulan hipotez F istatistiği ile test edilmektedir. Kurulan hipotez (5) nolu denklemde gösterildiği gibi Y değişkeninden X değişkenine Granger nedenselliğinin olmadığını belirtmektedir.

$$\sum_{j=1}^m \delta_j = 0 \quad (5)$$

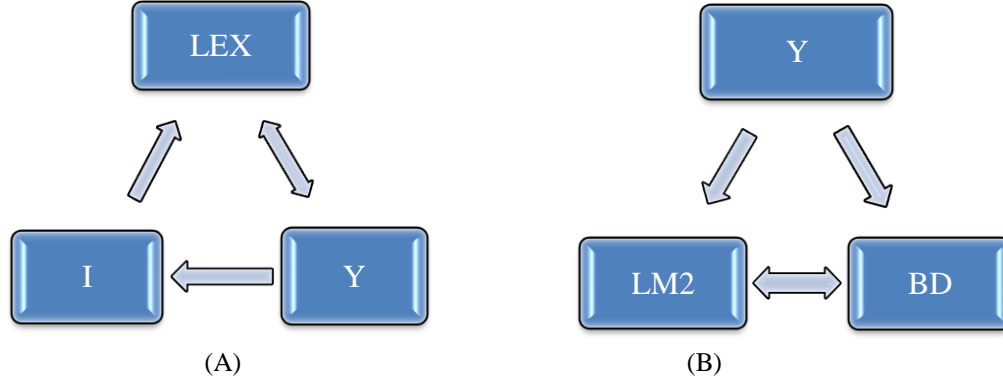
Kullanılan F istatistiği ise şu şekilde hesaplanır;

$$F = ((RSS_R - RSS_{UR}) / r) / (RSS_{UR} / (n - k)) \quad (6)$$

(6) nolu denklemde yer alan yer alan RSS_R kısıtlanmış modelin hata kareler toplamını, RSS_{UR} de kısıtlanmamış modelin hata kareler toplamını vermektedir. r ise kısıt sayısını, n de modeldeki gözlem sayısını ve k ise parametre sayısını ifade etmektedir. Granger nedensellik analizinde değişkenler arasında nedenselliğin yönü için hipotezlere göre F değeri ile F tablo değeri karşılaştırılarak karar verilir.

Tablo 9: Y Değişkenini İçeren Granger Nedensellik Test Sonuçları

Değişkenler	Olasılık Değeri
LEX1 → Y1	0.0916
Y1 → LEX1	0.0005
Y1 → LM21	0.0491
Y1 → I1	0.0821
Y1 → BD1	0.0000

Şekil 4: Granger Nedensellik Durumu

Tablo 9 ve Şekil 4 (A) ve (B)'de yer alan Granger nedensellik test sonuçlarına göre % 10 anlamlılık düzeyinde ihracat kişi başına düşen gelirin Granger nedeni, kişi başına düşen gelir de sabit sermaye yatırımlarının Granger nedenidir. % 5 anlamlılık düzeyinde ise kişi başına düşen gelir M2 para arzının Granger nedeni ve son olarak % 1 anlamlılık düzeyinde kişi başına düşen gelir hem bütçe açıklarının hem de ihracatın Granger nedeni olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlara göre ihracat değişkeni ile kişi başına düşen gelir arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca modeldeki diğer makro ekonomik değişkenler açısından bakıldığında ise kişi başına düşen gelirden bu değişkenlere doğru bir nedensellik olduğu görülmektedir. Para arzı ile bütçe açıkları arasında ise çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Fakat orta gelir tuzağı bağlamında modelde yer alan toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı ve enflasyon oranı ile kişi başına düşen gelir arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

4. SONUÇ

Türkiye'nin Dünya Bankası sıralamasına göre 820 milyar dolar GSYH ile üst orta gelirli ülkeler grubunda yer almasına rağmen yaklaşık 55 yıl boyunca yüksek gelir grubuna geçemediği ve orta gelir grubu içinde kaldığı görülmektedir. Lüksemburg, Katar, Norveç, Danimarka, Singapur, ABD, Japonya, Güney Kore, Litvanya, Estonya ve İngiltere gibi bazı ülkeler Türkiye'ye göre çok erken ve kısa sürede orta gelir tuzağını aşmışlardır. Türkiye ise 55 yıl geçmesine rağmen daha orta gelir tuzağından çıkamamıştır.

Ampirik açıdan elde edilen sonuçlara göre ihracat ile kişi başına düşen gelir arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Buradan hareketle orta gelir tuzağından çıkışta öncelikli iyileştirme yurt içi tasarruflarda olması gerekmektedir. Düşük oranda seyreden ve giderek daha da azalan yurt içi tasarrufların artan yatırımlara kaynak oluşturabilmesi ve cari açığın önlenmesi için dış kaynaklı büyüme bağımlılığının azaltılması gerekmektedir. Ayrıca ihracat artışı sağlanmalı sanayi malı üretimi artırılmalı ve dış ticaret açıkları azaltılarak cari işlemler açığı da sürdürülebilir hale getirilmelidir. Buna ek olarak dış kaynaklı kullanılan sermayenin doğrudan yatırımlara değil de, portföy yatırımlarına dayalı olması üretim ve ihracat artışına değil tüketim, artan faiz giderlerine ve ithalat artışlarına neden olabilmektedir. Elde edilen diğer sonuçlara göre kişi başına düşen gelirden para arzına, bütçe dengesine, sabit sermaye yatırımlarına doğru bir nedensellik olduğu görülmektedir. Fakat kişi başına düşen gelir ile enflasyon ve tasarruf oranları arasında doğrudan bir nedensellik bulunamamıştır.

Sonuç olarak orta gelir düzeyine ulaşıldığında tarım kesiminden ayrılarak kentte ucuz emek gücüyle üretime katılan iş gücü yüksek gelir grubuna geçmek için yetersiz kalmakta burada ise yeni teknolojik atılımların gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir bir büyüme ve orta gelir tuzağından çıkış için Türkiye ekonomisinde ithalatta bağımlılık azaltılmalı ve ihracat artışları desteklenmelidir. Kısaca imalat sanayi, tasarruf ve bütçe açıklarından dolayı yetersiz kalan AR-GE harcamaları, yurt içi tasarruf oranları ve kadın işgücüne katılım oranı arttırılmalı işsizlik azaltılmalı, atıl kalan emek gücünden daha fazla yararlanılmalı, ihracat artışı desteklenmeli, üretimde teknolojik gelişmeye dayalı yenilikler ön plana çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Agenor, P. R. ve Canuto O. (2012). "Middle- Income Growth Traps" World Bank Policy Research Working Paper 6210.
- Aiyar, S. vd., (2013). "Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap", IMF Working Paper No. 13/71.
- Alias, N. Z. vd., (2013). "Malaysia's Middle Income Trap Truth or MITH-ology?", Economic Research, 004, 1-12.
- Bingwen, Z. (2011). "The "Middle Income Trap" and China's Path to Development: International Experiences and Lessons", China Economist, 6(3), 16-27.
- Bozkurt E. vd., (2014). "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği", Maliye Dergisi, 167, 22-39.
- Baharumshah, A. Z. ve Evan L. (2007). "Dynamics of Fiscal and Current Account Deficits in Thailand: An Amprical Investigation", Journal of Economic Studies, 34(6), 454-475.
- Carnovale, M. (2012). "Developing Countries and the Middle-Income Trap: Predetermined to Fall?", New York University, Leonard N. Stern School of Business, Bachelor of Science, New York.
- Egava, A. (2013). "Will Income Inequality Cause a Middle-Income Trap in Asia?", Bruegel Working Paper, <http://aei.pitt.edu/44892/>, (Erişim: 11.10.2014).
- Eichengreen, B. vd., (2013). "Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap", National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 18673.
- Eichengreen, B. vd., (2011). "When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications For China", Working Paper No. 16919.
- Enders, W. (1995). Applied Econometric Time Series, John Wiley&Sons, Third Edition, University of Alabama, <https://tr.scribd.com/doc/180318659/Applied-Econometric-Time-Series-3rd-Edition-Walter-Enders-pdf>, 12.11.2014.
- Felipe, J. vd., (2012). "Tracking the Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?", Levy Economics Institute, Working Paper No. 715.
- Fleming, D. ve Henrik S. (2012). "Malaysian Skills Development and the Middle-Income Trap", 16th ILERA 2012 World Congress, Roskilde University, Denmark.
- Flaen, A. vd., (2013). "How to Avoid Middle Income Traps? Evidence from Malaysia", 1(6427).
- Foxley, A. ve Sosdorf F. (2011). "Making the Transition From Middle-Income to Advanced Economies", International Economics, The Carnegie Papers. http://carnegieendowment.org/files/making_the_transition.pdf, 18.09.2014.
- Glennie, J. (2011). "The Role of Aid to Middle-Income Countries: A Contribution to Evolving EU Development Policy", Overseas Development Institute, Working Paper No. 331.
- Granger, W. J. C. (1969). "Investigating Causal Relations by Econometric Models Cross-spectral Methods", Econometrica, 37(3), 424-438.
- Gujarati, N. D. (2011). Temel Ekonometri, Sekizinci Baskı, Çev: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Gürsel, S. ve Soybilgen B. (2013). "Türkiye Orta Gelir Tuzağının Eşiğinde" Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu 13/154. <http://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2013/08/ArastirmaNotu154.pdf>, 23.09.2014.
- Islam, N. (2013). "Beyond the Middle Income Trap: What Kind of High Income Country Can China Become?", The International Centre for the Study of East Asian Development, 20, 1-26.
- Jankowska, A. vd., (2012). "The Product Space and the Middle Income Trap: Comparing Asian and Latin American Experiences", OECD Development Centre Working Paper No. 311.
- Jitsuchon, S. (2012). "Thailand in a Middle-Income Trap", Thailand Development Research Institute Quarterly Review, 27(2), 13-20.
- Karahan, H. vd., (2012). "Kalkınma Yolunda Yeni Eşik: Orta Gelir Tuzağı" Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, Araştırma Raporları 79, http://www.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Raporlar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2012.pdf, 02.10.2014.
- Kanchoochat, V. (2014). "The Middle-income Trap Debate: Taking Stock, Looking Ahead", National Graduate Institute for Policy Studies, No.633, 1-19.

- Kanchoochat, V. ve Intarakumnerd P. (2014). "Tigers Trapped: Tracing the Middle-Income Trap Through The East and Southeast Asian Experience", Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development, fileadmin/working_paper_series/wp_04_2014_Kanchoochat_Tiger_Trapped., 27.09.2014.
- Kennedy, P. (2006). *Ekonometri Kılavuzu*, 5. Baskı, Çev: Muzaffer Sarımeşeli ve Şenay Açıkgöz, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Köksal, A. (2012). "Bilişim Devriminde Türkiye: 1971-2011-2051" *Bilişim Dergisi*, <http://www.bilisimdergisi.org/s162>, 11.10.2014.
- Ohno, K. (2009). "The Middle-income Trap, Implications for Industrialization Strategies in East Asia and Africa", GRIPS Development Forum, <http://www.grips.ac.jp/forum-e/>, 09.10.2014.
- Öz, S. (2012). "Orta Gelir Tuzağı" *Ekonomik Araştırma Forumu, Politika Notu 12-06*. http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1206.pdf, 11.10.2014.
- Rigg, J. vd., (2014). "Personalizing the Middle-Income Trap: An Inter-Generational Migrant View from Rural Thailand", *World Development*, 59, 184–198.
- Robertson, E. P. ve Ye L. (2013). "On the Existence of a Middle Income Trap", *Economics Discussion, Working Papers No. 13-12*. <http://econpapers.repec.org/paper/uwawpaper/13-12.htm>, 27.09.2014.
- Sargan, J. D. ve Bhargava A. (1983). "Testing Residuals from Least Squares Regression for Being Generated by the Gaussian Random Walk", *Econometrica*, 51(1), 153-174. <http://www.jstor.org/stable/1912252?seq=7>, 25.11.2014.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler. M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı, Geliştirilmiş 3. Baskı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Tho, T. W. (2013). "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations", *VNU Journal of Economics and Business* 29(2), 107-128.
- Vivarelli, M. (2014). "Structural Change and Innovation as Exit Strategies from the Middle Income Trap", *Università Cattolica del Sacro Cuore-Piacenza and IZA, Discussion Paper No. 8148*.
- Wang, Y. (2014). "Will China Escape the Middle-Income Trap? A Politico-Economic Theory of Growth and State Capitalism", *University of Zurich, Job Market Paper*.
- Woo, W. T. (2009). "Getting Malaysia Out of the Middle-Income Trap", *University of California, Washington D.C.* http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1534454, 18.09.2014.
- World Bank, (2015). "Country and Lending Groups", <http://data.worldbank.org/about/country-and-lending-groups>, 13.10.2015.
- World Bank, (2014). "World Development Indicators", <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, 10.08.2014.
- Wu, Y. (2014). "Productivity, Economic Growth and Middle Income Traps: Implications for China", *Business School University of Western Australia*, 9(3), 460-483.
- Zhang, L. vd., (2013). "The Human Capital Roots of the Middle Income Trap: The Case of China", *Agricultural Economics*, <http://purl.umn.edu/131119>, 02.11.2014.